

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XLIII. évf.

Martius—Aprilis.

2-ik füzet.

Különböző új-szövetségi felfogások Jézusról.¹

III.

Van az új-szövetségben még egy másik felfogás is Jézusról, a mely mindenképpen azonosítani akarja őt Istennel. Ez a felfogás a negyedik evangéliumban található, melyről a kritika hova-tovább mind nagyobb bizonyossággal állítja, hogy nem János apostol írta, hanem valamely ismeretlen szerző, körülbelül Kr. sz. után a 125-ik év táján. Sokat nyom a latban, hogy ez az adat a leghatalmasabb vallásos műben — „Tekintély helye a vallásban” — látott napvilágot és a mult százév legnagyobb tudósainak egyike tette közzé, a nagy tudományú és éleselméjű Martineau Jakab, kinek vallásos kegyessége kérdésen felül áll, értelmi ereje hasonlíthatatlan és felfogása megerősítést nyert egy félszázév tudományos világában. Az ő művében az említett kérdés vitatása mesteri ész alkotása.

A mint eddig is már láthattuk, az első három evangélium Jézust Messiásnak, providentialis embernek tünteti fel, egyszerűen összeköttetésbe hozva Izrael sorsával; s a Cselekedetek könyvéből pedig azt olvassuk, hogy a kereszténység első fejlődési stádiumában néhány évig csupán zsidó felekezet volt, midőn a tanítványok „minden nap egyenlő akarattal a templomban valának”² s folytatták tovább a Jézus szerinti istentiszteletet, melyet ők bizonyára nem tettek volna, ha Jézust magának az Örökkévaló Istennek tekintették volna. Pál szerint néhány évvel később Jézus az új-Ádám, az emberi természet újjáalkotója lett, aki az új élet-lényeget — a szellemet — felosztotta mindazok között, kik a hit világánál keresték azt s végre bizonyosságot tett a keresztén egy új életmódról: az önfeláldozó szeretetről. Pál az emberiséggel mint egészszel hozta összeköttetésbe

¹ Joseph H. Crooker: „Different new testament veivs of Jesus“ London. I. és II. l. Ker. Magv. 1907 évf. — ² Csel. II. 46.

Jézust s kiszélesítette a keresztény mozzanatot annyira, hogy az befoglalhasson minden embert tökéletes egyenlőségbe. A negyedik evangélium írója még egy lépést tett tovább. Ő magával a világegyetemmel hozta összeköttetésbe és megtestesült Logosnak, vagy világalkotónak tekintette őt.

Igy tehát évek folytán a Jézus szolgálata az emberi vizsgálódás következtében a korai egyház zsidó Messiásától Pál új-Ádámjáig szélesedett, újjászervezvén az emberiséget; s végre az új-Ádámától a világegyetem alkotó tényezőjéig, a Logos vagy Isteni Ige elvéhez alkalmazván, mely Alexandriában munkált kiválóan. Épp annyira fentartja egy tudós, mint a mennyire Bigg megengeti, hogy „lehet egy kis kétség arra nézve, hogy szent János Alexandriából nyerte az Ige ama fogalmát, melyet először a keresztény theologia hozott be a metaphysika leple alatt.“ A negyedik evangéliumban Jézus megszűnik egyszerű ember lenni és csaknem kísérteties tény lesz, a ki eltűnik és ismét megjelenik csodálatos alakban. Ő semmi nagyobb, mint csupán Messiás, de Istennek nyilatkoztatása; hatása az embertől a természetig terjed s hivatása inkább az, hogy elűzze a sötétséget, mint hogy jót cselekedni jöjjön. Bizonyos, hogy nem néhány látható kivétel az általános fogalmat illetőleg; mert egy helyen az író úgy beszélteti Jézust magáról, mint emberről; ¹ míg néhány más helyen úgy tünteti föl Jézust, mint lelkében háborgót. S mégis az általános benyomás, mit a negyedik evangélium Jézusa tesz, megezáfolja, hogy az az író alkotta volna, a ki oly emberi cselekedetekkel dolgozik a többi evangéliumokban. Sőt ez egybe nem vágó esetek megfejthetők ama theoria által, hogy az író munkája a régi hagyományok mellett, melyek kezénél voltak, elmulasztotta néha egybeolvasztani vizsgálódó szándékával a részletes eseményeket, s e mulasztás több helyen is látható. És itt kiváltképpen nem annyira historiai személylyel van dolgunk, mint inkább philosophiai alkotással. A mint Reuss mondja: „A történelem át van változtatva tudományá.“

A különbség ama fölfogás között, melyet az első három evangélium ad Jézusról és a között, melyet a negyedik evangélium rajzol róla, nagy. Legyen szabad röviden összehasonlitanunk a Máté szerinti és a negyedik evangéliumot. Máténál mindig

¹ V. ö. Máté I. 18—25 és János I. 1—5.

emberek között vagyunk és Jézus soha sincs összeköttetésbe hozva Isten lényével, vagy a teremtés philosophiájával; a negyedik evangéliumban az isteni természet mélységeiből indulunk ki és Jézus úgy van feltüntetve, mint a világegyetem teremtő tényezőjének megtestesülése. Máténál leszámazása Ábrahámg van kutatva és születésének s ifjúságának részletei adva vannak; a negyedik evangélium pedig már legelőször is Isten fiának tünteti föl. Máténál el van beszélve növekedése, emberi szükségéi és a zsidó szokásokhoz való alkalmazkodása; a negyedik evangéliumban ő kezdettől fogva tökéletes, de semmi vonatkozás sincs téve emberi meghatározására vagy a zsidó szertartásokkal való összeköttetésére.¹

Máténál megkísértése le van írva, s bár az előadás legenda-szerű, de a történet lényegesen emberi; a negyedik evangélium szerint ő soha és sehol sem habozik, hanem finom vonatkozással átmegy az emberi dolgokra, mint valami magas légkörből alászálló látogató. Máténál ő mindig rokonszenves szemlélő és a természet ájtatos kedvelője; a negyedik evangéliumban a természet soha sincs említve; s miért is lenne, ha ő annak alkotó tényezője! ?²

Máténál Jézus emberi tulajdonságokat mutat és méltányolja emberi szükségéit; a negyedik evangéliumban az emberi állapotokon felül van és távol azoktól. Máténál erkölesi tanító s a legszebb példázatok megteremtője; a negyedik evangélium szerint theosophista, mystikus vizsgálódások művelője.³ A synoptikusok olyannak mutatják Jézust, mint a ki nagy sulyt fektet e két szóra: megbánás és megboesátás; tanítványait is azért küldötte ki, hogy megbánást prédikáljanak s megkivánta, hogy az emberek gyakorolják magukat a megboesátásban; de e szavak nem fordulnak elő a negyedik evangéliumban.

Máténál Jézus azt mondja: „Ti vagytok a világ világossága“; a negyedik evangéliumban így szól: „Én vagyok a világ világossága“,⁴ hangnak és beszédmódnak ez a különbsége általános; mert az előbbiben azt eszelekszi, hogy gondolkozzunk saját szellemi szükségéinkről, de az utóbbi szerint: az ő kitü-

¹ V. ö. Máté III. 13—15. és Ján. I. 29—34.

² V. ö. Máté VI. 26—30. és Ján. V. 17—30.

³ V. ö. Máté XIII. r. és Ján. XV. r.

⁴ Ján. VIII. 12.

nőségéről és tekintélyéről. Máténál sohasem mondja elbizakodva, hogy a lélek és Isten között áll, hanem úgy bánik minden emberrel, mint olyan lénnyel, a ki közeledhetik Istenhez egyenesen és benső élet által szabaddá lehet; a negyedik evangéliumban ő mint közbenjáró munkálkodik, a ki nem annyira arra tanítja az embereket, hogy imádkozzanak, hanem ő imádkozik azokért s a mellett sokkal inkább áll a maga igazlelkősége álláspontján, mint az erkölcsi törvény szerinti engedelmesség alapján, mint a synoptikusokban.¹

Máténál Jézus mindenütt tiszteli a törvényt és prófétákat, mint Isten jóslóit; ² a negyedik evangéliumban elválasztja magát mindentől, a mi zsidó, s lopóknak és tolvajoknak mondja azokat, a kik megelözték őt.³ Máténál Jézus kijelenti, hogy a törvényt betölteni jött, s mindenütt súlyt helyez az engedelmességre, bár természetesen megveti a farizeusok túlzó gépies rendszerét; a negyedik evangéliumban az engedelmesség fejének van feltüntetve, a ki világosságot hoz.⁴ Máténál Jézus szerető barát, a ki a bűnösöket megbánásra hívja, ⁵ a negyedik evangélium szerint ő az Atyától jön, mint világosság, melyet kárhoztatás ér.⁶ Máténál tanításának központja a mennyország, mely nem egyéb, mint tiszta, benső élet, a léleknek Isten iránt való szeretetben növekedése; ⁷ a negyedik evangéliumban ő maga, mint Teremtő Ige a központ és az „én” névmás van mindig ajkain.⁸

Máténál az örökéletre vezető útnak titka abban áll, hogy az ember jót tegyen és jó legyen — szeretve Istent és szeretve az embert — elviselvén az önmegadás keresztjét, Jézushoz hasonlóan; a negyedik evang. szerint a Fiuban vagy Teremtő igében való hit az egyetlen út az örökéletre; s itt nincs semmi erkölcsi szabály a szentségre vonatkozólag, hanem e felfogás a Felebaráti bizalom helyett Istennek egy rejtélyes kinyilatkoztatásával van megerősítve.⁹ Máté szerint Jézus az üdvöt szabadon ajánlja mindenkinek, különösen Izrael háza elveszett juhának¹⁰ s tisztán, világosan állítja, hogy a ki akarja, elnyerheti azt,¹¹ végül

¹ V. ö. Máté V. 1—12 és Ján. VI. 47—58, továbbá Máté XXV. 31—48 és Ján. XVII. 1—10.

² Máté V. 17. VII. 12. — ³ Ján. X. 8. — ⁴ Ján. XII. 46 — ⁵ Máté IX. 13.

⁶ Ján. III. 19. — ⁷ Máté V. 9. 44—45, XVIII. 1—3. — ⁸ Ján. IV. 4, VI. 35, XII. 46. — ⁹ Ján. III. 36, VI. 47. — ¹⁰ Máté X. 6, XVI. 4.

¹¹ Máté XVI. 24.

pedig meg van jegyezve, hogy a köznép örömmel hallgatta őt;¹ a negyedik evangéliumban pedig csak nem mindenhol határozott fatalismus uralkodik; nincs semmi remény fentartva közön-ségesen a bűnösök számára,² míg ellenben csak a kiválasztottak szabadíttatnak meg, de sehol sincs semmi kegyesség vagy pathos, melyek a synoptikusokat jellemzik.³

Máténál a Gethsemáné az emberéhez hasonló halálküz-delem színhelye, a hol egy ideig az összeütközés bizonytalan-nak látszott és a hol Jézus a szabadon boesátásért imádkozott a fájdalom közeledő súlyára gondolva: „Atyám, ha lehetséges, muljék el tőlem a keserű pohár; mindazonáltal ne az én akaratom legyen meg, hanem a tied“; a negyedik evangéliumban semmi ilyen küzdelem nincs feljegyezve, hanem Jézus a helyett a rövid órákat tanítványaival tölti a jövő boldogságról való vidám beszélgetésben, és azon a helyen, a hol magáért tusakodik, nagyszerű megadás magaslatára emelkedvén föl, egy diadal-mas imádkozó tűnik fel szemeink előtt, a ki tisztán gépies a formában és mystikus lélekben.

Máténál a keresztfeszítés kegyetlen kivégzésnek van feltüntetve, tele élethű eseményekkel; Jézus gyalázatosan szíd-al-maztatott és halál-küzdelmében felkiált: „Istenem, Istenem, miért hagyál el engemet?“ A negyedik evangéliumban a keresztre-feszítés spectralis panoráma körében mozog; Jézus hallgatag félelemmel türte, mint egy királyi főrangú személy; minden úgy történik, mintha az egész folyamat természetes dolog lenne és Jézus nem látszott szenvedni, barátjai mozdulatlan-nak látták; s végre minden személyi részvét nélkül tekintett maga körül, legfeljebb azért, hogy lássa, mint hajtattott végre intézkedés szerint a rémképhez hasonló dráma, melyet zúgolódás vagy sohaj nélkül türte, egyszerűen így szólván utolsó lehelletével: „Elvégeztetett.“⁴

Az első három evangélium szerint Jézus egyszerűen törekvő ember; a negyedik szerint alászálló Ige, testet öltve. Itt nyilvánosan látszik, hogy „Jézus mint Logos“ távol áll a csupán emberiségi rangtól s olyannak van feltüntetve, a ki megközelíti az istenséget. Azonban lehetetlen igazságosan meg-

¹ Márk XII. 37. — ² Ján. II. 20. — ³ Ján. VI. 65. X. 29, XVII. 9.

⁴ V. ö. Máté XXVI. 36—46 és Ján. XIV. 9—31.

határozni, hogy minő rangot tulajdonít Jézusnak a szerző, mert nyelvezete csak ritkán szabatos és határozott, sőt néhány állítása nemcsak zavaros, hanem ellenmondás is. A valóság az, hogy az író egyszerűen csak megkezdte a Jézus azonosítását a Logos elvvel, de nem gondolta meg annak következményeit is. Két százévre volt szükség a felfogás részleteinek kidolgozására, melyet csak röviden említünk itt meg.

Mindezek után azt mondhatjuk, hogy Jézus előre létező lénynek van rajzolva, a ki isteni rangú és teremtő működéssel felruházott, benső viszonyban állván Istennel, kinek osztja gondolatát és kinyilatkoztatja dicsőségét¹ s mégis a Fiu vagy Logos lényegesen egy az Atyával,² az örökkévalótól indult ki, mint külön egyén,³ kinek rangja alárendelt és hatalma származott.⁴ Oly sok van benne az Atyából, hogy a ki látja a Fiut, látja az Atyát⁵ és ez okból imáadásra méltó az Ige;⁶ mégis a Fiu csak egy sugár a Végtelen Forrásból és semmit sem tehet magától.⁷ És a mint ő az Atyában van, tanítványai ő benne vannak;⁸ — ez oly beszéd, a mely tisztán mutatja, hogy bármily szorosan feltételezhető is a viszony Isten és az Ige között, az mégis külön egyének közötti viszony volt. Jézus, mint Logos, soha sincs a negyedik evangéliumban sem örökkévaló Istennek nevezve; mert ez a kifejezés: „kezdetben“, mint a Genesis I. r. 1. v.-ben, amaz időszakba helyezi őt, mikor a teremtés kezdődött. És ama magas fokú kifejezés értelme: „Az Ige Isten vala“, helytelenül van fordítva a közönséges kiadásban, mert annak értelme helyesen visszaadva ez volna: a Logos isteni vala, vagy egy rész az isteni természetben; mert ha mi a görög sorrendet követjük és szem előtt tartjuk, hogyan határozza meg a kétséges mondat első része a másodikat: — „Az Ige (Logos vagy Teremtő tényező) Istennél vala és az az Ige Isten vala“ — azt látjuk, hogy az a hely, a maga egészében egyszerűen az Igét mutatja, mint az Istenségnek megnyilatkozását, világosan elkülönítve attól és alárendelve magának a Végtelen Istennek. A tudós és őszinte Reuss megjegyzése nagyjelentőségű: „Nincs sehol semmi állítás abszolút előre-létezésről.“

¹ Ján. V. 26—27, XVII. 5. — ² Ján. X. 30—36. — ³ Ján. V. 17—19.

⁴ János IV. 34, V. 30. — ⁵ János XIV. 9. — ⁶ János V. 23. ⁷ János V. 19.

⁸ Ján. XIV. 20.

Azonban azt meg kell vallanunk, hogy a Jézusról, mint Logosról való felfogást, a mint ez evangéliumban adva van, köd veszi körül s mi valóban nem tudjuk határozottan megállapítani, hogy minő rangot tulajdonított neki a szerző. Kétségtelen, hogy tárgyáról nem gondolkozott elég világosan. Csaknem megközelítjük gondolkozásmódját, midőn azt mondjuk, hogy Jézust egy igen magas fokon levő isteni lénynek tartotta, ki bensőleg van azonosulva Istennel, de egyéni különbség választja el az Örökkévalótól. Két felfogás található az evangéliumra: egyik az orthodox, mely a Háromság második személyét látja megrajzolva, a másik a rationalis, mely azt vitatja, hogy semmi több, mint embersége van feltüntetve azokban, — de mindkét felfogás hibás.

Valóban ez evangélium a traditionalis értelemben vett egyetlen váltság-elvet sem foglal magában; igen határozatlanul szól a Jézus szolgálatáról, de a tárgyat meghagyja amaz általános előadásban, hogy azok, a kik azonosulnak vele, megszabadulnak.¹ Azonban e munka olvasása közben nem szabad elfelejtkeznünk arról, hogy az Jézusról tisztán idealis rajzot ad. A sokféle adat alapján azt a meggyőződést formálta róla, hogy ő mindent tehetett; de bármily hiteles anyag lehetett is szerzőnek birtokában, a mi előttünk van, az nem historiai följegyzés, hanem „a gondolkozónak szabad felfogása“, — a Jézus életének rendszeres bemutatása, theologiai szempont szerint megállapítva, mely anyag jöllehet nem szándékosan gyártott események, vagy mondások összesége, mindazonáltal alaktalanul, szintelenül és szabadon adják elő a hagyományokat.

A negyedik evangélium bizonyos szépséget és kiválóságot nyújt róla, — szelleme helyenként megjegyzésre méltóan szép és sok gondolata fölemelő, — azonban a Jézusról, mint Logosról vagy isteni Igéről való felfogás, a mint ott adva van, lényegesen eltérő az első három evangéliumban található Jézusképtől. Az tény, hogy ez utóbbiak ugyanazon személynek nem különböző képei, s hogy mindenik egyformán szabatos és historiai, a minta dogmatika-theologia fölteszi; de a negyediket úgy kell tekinteni, mint Jézusnak a Logossal azonosítását, életének történetét a világegyetem és emberi történelem philosophiájának kellékeihez illesztve. S

¹ Ján. V. 29, VI. 40, XII. 26. 46.

jóllehet a negyedik evangélium a Jézus életének nem szándékos meghamisítása, de egy theoriát ad róla, a mely mindinkább növekedett halála után a között a nép között, a mely sohasem is látta őt; s ez okmány bár nagyon értékes, mint ama felfogások megörökítése, melyek róla fennmaradtak, mégsem fogadható el tökéletesen szabatos történelemnek s nekünk nem is szükséges ahhoz fordulnunk Jézus elveinek megismeréséért.

Más felfogások is találhatók az új-szövetségben, melyek némileg különböznek az itt említett felfogásoktól, mint pl. a Zsidókhoz írott levélé, mely összeköttetésbe hozza őt a régi rendszer áldozati képével, s a félig-páli leveleké — az Efézusbeliekhez és Kolossébeliekhez írotté, — melyek átinenetet alkotnak az apostol új-Ádámjától a Logos-elvre, továbbá a Jelenések könyvéé, mely Isten Bárányának tünteti fel Jézust, azonosítva bizonyos nagy világmozgatókkal; — azonban ez a zsidó symbolismusnak és a keresztény hitnek hiányos folyamata, a mely amaz apocalypticus műnek kettős eredetét is nyilvánvalóvá teszi. Azonban ezek nem éppen alkalmasok a vitatkozásra, mert félő, hogy a főképpen következményt elhomályosítják a részletek.

Nem látjuk szükségesnek részletesen elősorolni azt a sok anyagot és következményt, melyeket különben az általános igazság is igazol, oly tisztán és hathatósan nyilvánulnak emez újszövetségi iratok összehasonlító tudományában; néhány megjegyzést azonban mégis teszünk röviden: 1. Mindkét mozzanat és különbség Jézusra volt vonatkoztatva az első százév keresztényeinek hitében; és mindkettő, t. i. ama mozzanat és ama különbség, a mint a Pál egyetemes evangéliumában, vagy a negyedik evangélium eget átölelő philosophiájában feltüntetve van — vajjon kutatható-e tisztán történelmi alapon? Ugy látjuk, hogy a változások, melyek Jézus természetére és hivatására vonatkoznak, csaknem mindig a legkorábbi tanítványok véleményeiben alakulnak ki. A synoptikusok míg egyfelől Messiásnak tüntetik fel Jézust, addig másfelől sokat különböznek egymástól fontosságukra és előadásukra nézve. Pál ismételjük, teljesen új szempontból fogta fel jellemét s megtalálta benne az új-Ádámot; a negyedik evangéliumban pedig csaknem megszűnik ember lenni a Logos philosophiai fogalmával való azonosításában.

Ha gondosan vizsgáljuk, semmi különöst sem találunk a

názáretli prófétára vonatkozó elv eme szükségszerű fejlődésének logikai úton való kikutatásában; az erőket elegendőknek találjuk, hogy ez eredményeket ama gazdag és változatos műveltségben a lehető hatásosan létrehozzák, a melybe életének története esett. Nem találunk hirtelenében oly hitbéli gépies egyformaságot, mely annak megértésére különös isteni gondviselés közbenjárását teszi szükségessé, s nem találunk helyet, mely egyetlen fogalomnak is azt az önkényes látszatot adná, hogy az akkor létező történelmi körülményt elhallgatták volna, és a melyet csak természetfölötti beavatkozás tud megfejtetni. Nos, ez a különbség, vagy talán éppen ellenmondás, a Jézusról való felfogásokra nézve ezekben a bizonyítékokban nyilvánult meg és kutatható történelmi alapon. Amaz iratok, melyek ily különböző felfogásokat nyújtanak Jézusról, nem fogadhatók el egy csalatkozhatatlan kijelentés részeiül. Oly sok azokban a történetellenes és ez a teljes inspiratio dogmáját töri meg.

2. E különböző theoriák nincsenek összhangban s azok közül egyet sem fogadhat el teljesnek a jól-informált modern ész. Nekünk azt kell tennünk pontosan, a mit az első keresztények tettek, hozzáuk Jézust viszonyba észbeli tehetségünkkel, az emberről való elméleteinkkel, a történelemmel és a természettel, mint ők összeköttetésbe hozták a teremtésről való ismereteikkel és az isteni gondviseléssel; azaz a Jézus szolgálatát ismételnünk kell a modern tudomány álláspontjáról, elválasztván az igazságot a tévedéstől, legalább annyira, a mennyire a tisztességes kritika alkalmazhatja ezt a processust életének ama töredékekből álló és elégtelen emlékirataira, melyeknek birtokában vagyunk. Tiszta kell legyen minden rationalis gondolkozás előtt az, hogy Jézus a mi szemeinkben nem lehet sem zsidó Messiás vagy új-Ádám, sem Teremtő Ige; mert az erre vonatkozó minden ideál és symbolum a múlté. Vissza kell vetnünk személyére vonatkozólag minden theologiai felruházást és a mennyire lehetséges, történelmi valóságában kell nézzük őt; s akkor kell tőle származtatnunk mindenféle szellemi segítséget, mit jelleme nyújthat, ha már tanulmányoztuk a modern gondolkozás világánál.

S mégis midőn ismételten átgondoljuk azt az életet, csak megerősíthetjük Keimnak következő merész kritikáját és tiszteletreméltó elvét: „Minden kérdésen felül áll az, hogy vallásának

vezető kifejezései a legbecsesebbek és az emberi ész legkiválóbb szerzeményei. Isten az ember Atyja; az ember rokon Istennel a természet és Istennek szerető gondviselése által; minden emberi élet örökbecsű és sorsú létezés; az Isten iránti valódi szolgálat tisztán a szív tulajdona; a testvéri szeretet megmérhetetlen; oly kötelék, mely messzi kihatóan köti össze az embereket a fajjal; a világi anyag egyáltalában nem botránkyó a kegyesség előtt, hanem Isten tükre, az öröm és vigalom, a parancsolt és önkéntes munka légköre; a család szentség; az állam-törvény jog; a bölcseségnek és művészetnek művelése Isten dicsőítése, -- ez a vallás, minden dísz és divatszerűség nélkül, betűjét és szellemét megértve és tapasztalva, valóban a legmagasztosabb és örökkétartó szó, mely valaha a földön kimondatott és örökké ajánlatos, mint kényszerítő szükségesség azoknak, a kiket sem fel nem ment a kegyesség, sem nem találnak gondolkozásokkal és tervezgetésükkel valami igazabbat, szellemibbet, erkölcsibbet és emberibbet."

3. Már az a tény, hogy Jézus ily reményeknek, hajlamoknak és vizsgálódásuak lett központja, mutatja, hogy ő mély és jótékony benyomást tett a világra. A különféle elméletek egész bizonyossággal meggyőznek arról, hogy volt valami életében és befolyásában, a mi fényt árasztott; s oly hatást keltő volt személyisége, hogy az emberek vágyódtak legfőbb eszméikkel kapcsolatba hozni őt és lényét igen magas szempontból magyarázni. Azonban meg kell emlékeznünk arról is, hogy a mi az emberiség újjáalkotására mindama vizsgálódásokban munkálkodott, az az ő fenkölt személyiségének hatalma volt, de ez elméletek erkölcsi nagyságára soha átalakítólag nem hatottak. A Jézus szolgálata ma is tisztán abban rejlik, hogy megilleti szívünket és arra késztet, hogy azt tegyük, a mi gyöngéd, igaz és hősie.

Különösen a mai korban, midőn oly sokat hallunk a valósi elvek visszaállításáról, a rationalismus keresztpróbáját a Jézus személyével való bánásmódban kell megtalálnunk. Bármiféle vizsgálódás, mely meghagyja hitünkben a régi természetfölöttiségnek egyetlen foszlányát, a tudomány körén kívül esik s megfelelőnek nem találhatjuk. E centralis ponton kell megvívni a kor küzdelmét; itt van utolsó sánczolata a traditionalismusnak és itt kell győzelmet nyerni a modern szellem által,

mielőtt a vallás egy új kormányzási alapja jönne létre egy színvonalon azzal a gondolkozással és érzelemmel, mely gátat vet a jövő uralmának. Míg az emberek nem fogadják el Jézus tiszta emberségét, — mindig lesz zavar az egyházban és lesznek összeütközések a vallás apostolai s a tudomány szószólói között. A vallási elvek addig nem hozhatók tökéletes összhangba ismereteinkkel, míg minden csodás és közbenjárói hozzáadástól meg nem tisztul a Jézus alakja.

A meddig a nép megmarad azon a ponton, hogy úgy gondolkozzék róla, mint természetfölötti jellemről, mindig lesz ellentétes irány életükben s a dolgok igazságára nézve sem lesz a gondolkozás egyöntetű. A vallásos érzelemnek és tudományos szellemnek maradandó és gyümölcsöző rendbehozása nem lehet meg addig, míg az emberek nem meritik Jézus emberségéből vallási felfogásaikat. Semmi egyéb nem fogja kielégíteni a tudományos igazság, a történelmi tudás és bibliai kritika követeléseit, mint ez; sem pedig az erkölcsi eszményét és az emberi érzelemét. Első kötelességünk tehát: teljesen megvilágítani Jézusra vonatkozó eszméinket; a természetfölötti közbenjáróság minden maradványának félretevése által, mely oly hosszasan vont homályt történelmi jellemére, észszerűvé tenni küldetéséről és természetéről való felfogásunkat; mert a hitnek egy hajója sem vitorlázhatik tizenkilenc évszáz tengerén át sikeresen, ha csak nem Jézus tiszta embersége adta a biztosító erőt annak partrajutásához.

Ez a helyzet olyan, hogy mindenki némi félelmet érez a cselekvésnél. Ez azonban nem fosztja meg Jézust dicsőségétől, s nem veti el életünknek szellemi segédforrásait. Jézusról, mint tisztán történelmi személyiségről gondolkozni az emberi határon belül, annyi, mint egy magasztos terv szerint megalkotni az isteni gondviselést, mi által benne azt a jellem-typust látjuk, melyen át a korok mutatják. A mint reá tekintünk, azt mondjuk, hogy ez az emberi élet ama tulajdonsága, a mely Istené volt a kezdetről való felfogásban. Szeretni Jézust, mint embertársunkat, a ki született, mint mi születünk s a ki semmi természetfölötti tulajdonság által nincs elválasztva tőlünk — annyi, mint lehetőleg felfogni és sajátunkká tenni a szellemi kiválóságot és megerősíteni a mindörökké tartó isteni vágyódást magunkban, mely cselekedeteinkben is érezteti, hogy élhetünk és kell éljünk

úgy, mint ő élt. Jézus, ha az isteni lehetőséghez vezető emberi természet lépcsőjének tekintjük, reánk nézve az „élet útja,“ s mint ilyen, sokkal befolyásosabb jellem, mint midőn mulékony látásunkban, jóllehet kegyes szándékkal, Istennek képzeljük őt. A Jézusról való felfogásunk őt, mint testvérünket az emberi lények között, nagyobb hatalom új trónjára helyezi s közelebb is hozza szivünkhöz mint sokkal ihletettebb személyiséget. Ő maga határozta meg magát legjobban, midőn így szólt: „Kövessetek engem,“ — mert ez oly beszéd, mely magában foglalja a természet képmását maga és hallgatói között; parancs, mely lelkesítőleg hat reánk a mint érezzük, hogy hozzá hasonlóan élhetünk, mert mi valóban osztjuk természetét. A legistenibb szolgálatot akkor tesszük a keresztnek, midőn azt az emberi lélek megnyilatkozásának tüntetjük föl.

KOVÁCS LAJOS.

A testvériség.

A megváltó eszmék közé tartozik a testvériség eszméje is. Méltó arra, hogy most csak ezzel foglalkozzunk. Miért? Azért, mert nekem úgy tetszik, hogy ez mintegy függőben hagyott kérdése a kereszténységnek. Ki van kapcsolva a munka programjából. Mig a lelki-, a gondolat-, az érzés-, a tett-szabadságban annyit, a mennyit, de előhaladást a multhoz képest mégis csak láttunk; s mig az egyenlőségi eszmékből is sok megvalósult, a törvény legalább elvontan faji és hitbeli egyenlőség dogmáit hirdeti, s ha egészen megvalósulva — sajnos! nincsen is, de legalább állandóan felszinen tartatik: addig a testvériség keresztényi elve, extasisba ejtő gondolata, ha olykor egyes forrongóbb kedély hangulatában meg is ragadta az ember szívét, s magasra emelte az öntudatot, vagy éppen ölekezésre és testvéri csókokra vonzotta is össze a emberek összeségének külön-nemű elemeit, — mondhatnám, mégis csak a jámbor ohajtások ködös és meseszerű régioiba maradt. Eltemetett népek sirhalmain botorkálva járunk, özönnel foly a könny, patakokban ömlik a vér, örökös a dulakodás az érdek és szeretet között, a testvérper a társadalomban: — nincs czáfolat! — a testvériség gondolata ma még elérhetetlen távolba ragyog; s a mit annak jelszava alatt árulnak, az nem testvériség, vagy legalább nem keresztény testvériség. Pedig akár vallás, akár lelki forradalom, akár család, akár iskola, akár templom, akár politika hozza közelebb, vagy valósítsa meg idők után a testvériséget: azt a világ, mint egyik újat, a megváltók sorozatában fogja emlegetni! . . .

Mit értünk testvériség alatt? Ennek magyarázatában olyan alapra térek vissza, *melynél mást* — az Irások szerint — *senki sem vehet: az Ur Jézus Krisztusra!* . . .

Ő egy szellemi testvériséget teremtett. Ő azt mondta, hogy mi mindannyian a mennyei Atya gyermekei, s épen ezért